

СУРХОН-ШЕРОБОД ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ДОНЛИ ЭКИНЛАРНИ ЯНЧИШ ҲАМДА ХИРМОН КЎТАРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ УДУМЛАР

ХАЙДАРОВ Одил Эргашевич

Термиз давлат университети

мустақил тадқиқотчиси

hajdarovodil188@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Сурхон-Шеробод воҳаси аҳолисининг донли экинларни қайта ишлаш жараёнида амалга ошириладиган анъанавий удум ва маросимлари тадқиқ этилган. Хусусан, хирмон кўтариш, дон янчиш, ҳосилни нишонлаш каби урф-одатлар этнографик ва маданий нуқтаи назардан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: “Чош қурди”, “қўлогоч”, “калтак”, “тўқмоқ”, “ҳўп чўпи”, “обло барака”, “кўланги”, “чорчор арава”, “айришоха”, “майдаё-майда”, “мирҳайдар”, “чўп кади”, “ҳуштак”.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION)

Сурхондарё воҳаси ўзининг қадимий деҳқончилик анъаналари билан машҳур бўлиб, унда донли экинларни етиштириш, уларни янчиш ва хирмон кўтариш билан боғлиқ турли маросим ва удумлар авлоддан авлодга ўтиб келмоқда. Хусусан, XIX аср охири – XX аср бошларидаги дала ишлари билан боғлиқ урф-одатлар нафақат иқтисодий, балки маданий-этнографик аҳамиятга ҳам эга бўлган.

Бу ҳудудда донли экинлар - буғдой, арпа, жавдар каби маҳсулотлар экилган ва уларни қайта ишлаш билан боғлиқ кўплаб удумлар шаклланиган. Донли экинларни янчиш ва хирмон кўтариш халқ орасида аҳамиятли маросимлар сифатида қабул қилинган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОД (LITERATURE REVIEW)

Ушбу мақолани тайёрлашда этнографлардан Карим Шаниязов, М.Р. Рахимов, К.А. Богомоллова, М.И. Богданова, Б.Х.Кармышева, Исо Жабборов, Маматкул Жўраев, Баҳодир Саримсоқов, Фахриддин Раҳмонов, Маҳмуд Саттор, Жаббор Эшонқул, асарларида баён этилган назарий қоидалар ва услубий тавсияларга таянилди.

Мақоланинг манбалари сифатида ўз табиати ва аҳамиятига кўра қуйидаги гуруҳларга ажратиб ўрганилди. Бойсун, Шеробод, Деновдаги экспедициялар давомида тўпланган дала этнографик материаллари. Шу мақсадда тадқиқотнинг ҳудуди (туман ва жой) олдиндан аниқланди ва мавжуд адабиётлар ўрганилди. Шу билан бирга, аҳолининг этник таркиби ва сақланиш даражаси ҳисобга олинган. Танланган ҳудуд аҳолисининг иқтисодий фаолияти ва маданиятидаги анъаналар таҳлил этилди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

XIX асрнинг охири – XX асрнинг бошларида Сурхондарё воҳасида ҳосилни янчиш ва хирмон кўтариш билан боғлиқ бир қатор урф-одатлар ва маросимлар ўтказилган. Дала ёзувларининг гувоҳлик беришича, бундай одатлар ва маросимларда халққа хос бўлган энг яхши фазилатлар: бағрикенглик, сахийлик, тантилик, чинакам халқчил ва умуминсоний қадриятлар ўз ифодасини топган. Шунини айтиш керакки, воҳа деҳқонлари дала ишларини асосан, маҳаллий темирчи усталар ясаган бел, кетмон, капча, ўроқ, шоха каби асбоблар билан амалга оширган.

Воҳа деҳқонлари ўримни тугаллаб, буғдойни янчишга ўтар эканлар, бир неча ирим-сирим, урф-одатларни амалга оширганлар. Хирмон жойда янчиш бошланиши олдиндан «Чош қурди» ёки «чош оши» қилинган. Хирмонда мол сўйилиб, қон чиқарилган. Қурбонлик қилиш ёхуд Хизр, Бободехқонга атаб ис чиқариш пайкал аъзолари ёки якка шахс оиласи томонидан амалга оширилган.¹ «Чош оши», «хирмон оши»га хирмонга жой ҳозирлаётганлар (тайёрлаётганлар), оқсоқол, мироб ва бир неча ҳурматли кексалар таклиф этилган. Шу атрофдан ўтаётган йўловчилар ҳам ошга чақирилган. Таом (шўрва, палов) еб бўлингач, дин пешвоси, мабодо у қатнашмаётган бўлса, оқсоқоллардан бири «Қуръон»дан суралар ўқиб, Оллоҳдан чошга, хирмонга барака тилаган.

Янчиш ишлари одатда отлар ёки ҳўкизлар билан амалга оширилган. Ғалласи кам ҳўжалик (оилалар) аъзолари буғдойни «қўлоғоч», «калтак», «тўқмоқ» ва баъзан эшаклар ёрдамида янчганлар. Хирмон жойда ҳайвонлар воситасида бажариладиган ишлар «хўп» деб аталган.

Янчиш вақтида ҳўкиз ва отлардан ҳам фойдаланилган. Агар ғарам унча катта бўлмаса, майдон ўртасига 2-3 метрлик ёғоч «хўп чўпи» ўрнатилган. Хўп чўпи атрофига бошоқли боғлар доира шаклида ёйиб қўйилган. Хўп чўпидаги ипга бир неча ҳўкиз ва от бир-бирига ёнма-ён боғланган. Бир-бирига боғланган ҳўкизлар «галагов» дейилган. Галаговга похолни текислаб

¹ Богомолова К.А. Следы древнего культа воды у таджиков. -С.114.

бориш учун қаттиқ дарахтларнинг шохларидан бўлган чопар² боғлаб қўйишган.

Буғдойни ўриш ҳам, янчиш ҳам деҳқонларнинг силласини қуритган. Майдондаги ғанақланган ғалла: буғдой, арпа боғлари эшак ёки отга «қўланги»³ қилиб ортилиб, хирмонга ташилган. Бой-бадавлат кишилар буғдойни хирмонга чиқаришда «чорчор арава»⁴ ва «эшак арава»дан кенг фойдаланишган. Хирмонга келтирилган боғлар айришоха⁵, чоршоха ва панжшоха (паншоха)ларда ёйилган. Сўнгра хўкизлар ёки отлар мустақкам ип билан хўп чўпидаги тўғага боғланган.

Камбағал кишилар хирмон жойга хўп чўпи ўрнатишмаган. Чунки уларнинг ғарами оз (кичик) бўлган. Шу сабабли хўп чўпи вазифасини одам бажарган.⁶ Ўртада турган одам ипнинг учини ушлаб, қўлидаги таёқ билан галаговни бошқарган. Бир-икки соат ҳайдалгандан сўнг галагов хирмонжойга ўрганиб қолган. Ҳеч ким ипни ушламаса ҳам похол устида айланаверган, фақат бир киши «ха-ху» деб бошқариб турган. Баъзан эса уч-тўртта хўкиз ёки от топган кишилар чўпи ўрнидаги хўкиз ёки отни миниб галаговни бошқарган.⁷

Дала ёзувларининг тасдиқлашича, хирмонжойдаги янчиш ишлари қисқа муддатлик бўлмаган. Баъзан уч-тўрт кунга чўзилиб кетган. Хирмондаги деҳқонлар зерикарли оғир ишни қўшиқ айтиб енгиланган. Янчиш вақтида «хўп ҳайда», «майдаё-майда», «Хўп қўшиқлари», «Майдагул» сингари анъанавий термалар ижро этилган. Қўшиқ матни ва оҳанги галаговчининг кайфиятига боғлиқ бўлган. У хурсанд бўлса, қўшиқлар матни ҳазил-ҳузулдан иборат бўлган. У ишлаб толиққан бўлса, қўшиқ оҳанги мунгли бўлган. Галаговни бошқараётган деҳқон минг машаққат билан етиштирган буғдойни тезроқ янчиб олиш истагида бўлган.⁸

Сенинг энанг сийирдир, майдаё-майда,

Сени хўпга буюрди, майдаё-майда.

Тошдек туёғинг бугун, майдаё-майда,

² Дарахт шохларидан бўлган, похолни текислаб бориш учун ишлатиладиган молага ўхшаш 1,5-2 метрлик мослама, хўкиз ёки отлар тортиб юради.

³ Ерда боғлар узун ипга қаттиқ қилиб боғланади, ҳар қўлангига 10-12 боғ буғдой жойлашади.

⁴ Тўрт гилдиракли арава, хўқиз ва отлар тортган.

⁵ Уни қаттиқ ёғоч, қайрағоч ёки тутдан ясашган. Иккита ўткир учи бўлган. Ораси айрилиб (ёрилиб) кетмаслиги учун айрининг пастроғидан теридан қилинган ип билан боғлашган. Шоханинг узунлиги 2-2,5 метрлар чамаси бўлган.

⁶ Қўпроқ бу ишни ўсмир болалар бажаришган.

⁷ Галаговни бошқариш учун чап томондаги хўкиз кучлироқ бўлган. Отни бошқалари билан ип билан бириктиришган. Ўша отни бирор киши бошқарган.

⁸ Дала ёзувлари, Бойсун шаҳри. 2020-йил.

Сени хўпга уюрди, майдаё-майда.

Хирмонда бўлиқ буғдой, майдаё-майда,

Барака берсин худой, майдаё-майда.

Ишимизни кўрсатсак, майдаё-майда,

Қозонда қайнайди мой, майдаё-майда.

«Майдаё-майда» айтими тожикларда «майдо»⁹, қирғизларда эса «оп майда»¹⁰ термини билан ифодаланади. Кексаларнинг хотирлашича, янчик қўшиқларидаги илк «майдаё-майда» айтими деҳқончиликнинг пири Бободехқонга бағишланади. Кейинги бандларда эса деҳқон ғалағовга ишнинг унумли-ю сифатли бўлишини уқтиради. Ишлар яхши кетса, ғалағовдаги ҳайвонлар дадил ҳаракат қилса, донлар мўл-кўл бўлиб, сомони кам бўлса, шодланишини таъкидлайди:

Бошгинангни сийрак қил, майдаё-майда,

Қадамингни бийрак қил, майдаё-майда.

Донлар оксин шовуллаб, майдаё-майда,

Похолини сийрак қил, майдаё-майда.

Янчиш даврида деҳқон ўзининг энг яқин кўмакчиси бўлган ҳайвонга умид кўзи билан қараган. Уларнинг бажараётган ишлари енгил эмаслигини англаб, оғир ва шарафли ишни енгиллатса, кишилар ҳавас билан боқишини айтиб, бундай ҳурматга эришиш учун ғайрат билан ишлашга ундайди:

Майда десам ярашсин, майдаё-майда,

Сомон-донга ажрашсин, майдаё-майда.

Товдай ишингни кўриб, майдаё-майда,

Халойиқлар қарашсин, майдаё-майда.

Гоҳида буғдой салгина кам бўлса, донни ажратиш анча қийин бўлган. Деҳқондан ҳам, ғалағовдан ҳам кўп меҳнат талаб қилган. Ўшандай пайтда деҳқон дон ажралмаслигини ҳайвонларнинг секин ҳаракатидан деб билган ва бундан ранжиб ғалағовга қаттиқ-қаттиқ гапирган:

Майда десам мойбосар, майдаё-майда,

От ўрнини той босар, майдаё-майда.

Сенинг қалин терингни, майдаё-майда,

Этик қилиб бой босар, майдаё-майда.

⁹ Эҷодиёти дағанакии аҳоли Кулоб. -Сталинобод, 1956. -С. 165. Намунаи фольклори диёри Рудаки. -Сталинобод, 1958. -Б. 183-185.

¹⁰ М.И. Богданова. О классификации жанров киргизского фольклора // Тр. Киргизского филиала Академии Наук СССР. Т.1, в.1, -Фрунзе, 1943. -С. 150.

Галаговчи айтаётган термаларнинг мотиви алмашилиб турган. У ҳайвонларга гоҳ қаттиқ гапирса, гоҳ уларга илиқ сўз айтиб, муомаласини ўзгартирган:

Туёққинанг тиллаё, майдаё-майда,
Ўри-қирда чиллаё, майдаё-майда.
Бул майдонни дон қилсанг, майдаё-майда,
Ях сув ичар паллаё, майдаё-майда.

Назаримизда, деҳқон ҳайвонга мурожаат қилиш жараёнида ўзининг хоҳишлари, истакларини ҳам айтган. Чунки ёз чилласида тепадан иссиқ уриб турганлиги боис сомон устида галагов билан бирга ҳаракат қилиш анча мушкул бўлган.

Донлар оқса сирғалиб, майдаё-майда,
Бойлар келса ирғалиб, майдаё-майда.
Пешонангни силаса, майдаё-майда,
Менамас-а сен ғолиб, майдаё-майда.

Демак, бойлар майдондаги ишларнинг натижаси кўпроқ ҳайвонларнинг кучига, ҳаракатига боғлиқ деб ўйлашган. Бой бува бўлиқ ва сара донларни кўргач, хурсандчилигидан деҳқоннинг эмас, ҳайвонларнинг пешонасини силаган. Ғолибга бериладиган бу мукофот тинимсиз меҳнат қилган галаговчига гоҳида насиб қилган, гоҳ эса йўқ:

Хизматкорга балли деб, майдаё-майда,
Оғзин мойга қорисин, майдаё-майда.
Дон сомондан ариса, майдаё-майда,
Деҳқонбобо дорисин, майдаё-майда.
Ўнгирлари судралиб, майдаё-майда,
Чошга белбовлар бўлсин, майдаё-майда.
Эрта туриб қарасак, майдаё-майда,
Донимиз товлар бўлсин, майдаё-майда.

Деҳқон далага қадам босар экан, Деҳқонбобони тилга олган, ундан ишга барака тилаган. Кўшда ҳам, она буғдой уруғини сочишда ҳам ундан мадад сўралган. Биз буғдой янчиш билан боғлиқ кўшиқларни ўқир эканмиз, уларда ҳам Деҳқонбобо тимсоли акс этганлигини кўраемиз. Майдон теvaraгида ишлаётган ва ғалаговни бошқараётган кишилар ўз хомийси, яъни меҳнатларига унум қўшувчи пирларига ишонишган. Бободеҳқон сахар вақти, яъни тангри одамларга ризқ улашадиган пайтда хирмонда ҳозир бўлиб, уни турли ёвузликлардан асрайди, донларнинг сочилиб тупроққа қоришиб қолишига йўл қўймайди деб ўйлашган. Бободеҳқон тонг сахарда

хирмон кўргани келади. Мабодо, яхши назар солса, донлар кўпайиб, похол камаяди. Ҳосилнинг баракаси ошади деб тушунишган. Шу боисдан ҳам меҳнат кўшиқларида Бободехқонни чақириш мотивлари бор.¹¹

Хуллас, майдаё-майда кўшиқлари билан танишар эканмиз, уларда қишлоқ ҳаёти, деҳқон йигитларнинг орзу-истаклари, қувончу-айрилиқлари, аччиқ турмуш тарзи ўз бадиий ифодасини топганлигини кўрамиз.

Янчиқ кўшиқларини айтиш Сурхон-Шеробод воҳаси аҳолисининг азалий одати. Шу боисдан ҳам икки-уч кечалаб дoston эшитган воҳа халқи толиқиш нималигини билмаган. Хирмондаги ғалла ғарами янчиб бўлинганидан кейин уни шамолда совуришган. Этнографик материалларнинг тасдиқлашича, хирмонда янчилган донни сомондан ажратишда шамол эсиб туриши муҳим амалий аҳамият касб этган. Энг зарур пайтда шамолнинг бўлмаслиги эса деҳқонларни анча хуноб қилган. Шундай лаҳзаларда шамол ҳомийсига мурожаат қилинган, яъни ундан шамол сўраб илтижо қилганлар.

Илмий адабиётларда шамол ҳомийси ёки пири билан боғлиқ тасаввурлар тўғрисида қисман маълумотлар берилган. Шамол чақириш маросимида айтиладиган кўшиқларда эса шамол ҳомийси сифатида Ҳайдар шахсиятига, яъни Муҳаммад пайғамбарнинг куёви Ҳазрат Алига мурожаат қилинади. «Афсоналарга кўра, Ҳайдар куч-қудрати ва тадбиркорлиги билан барча табиат ҳодисалари, жумладан, шамолни ҳам ўз измида сақлар эмиш. Агар унга илтижо қилиб мурожаат этилса, у ўзи тутиб турган шамолни қўйиб юборар эмиш. Бу нарса қуйидаги тўртликда кўзга яққол ташланади:

Ҳайдар, ота-онанг ўлибдир,

Моли сенга қолибдир.

Боланг сувга оқибдир,

Шамолингни қўйвор.

Келтирилган тўртликда қадимги шамол чақириш маросимида ижро этилган кўшиқнинг ислом таъсирига учраган намунаси сақланиб қолган.¹²

Сурхон-Шеробод воҳасида яшовчи деҳқонларнинг шамол чақириш билан боғлиқ ирим-сиримлари ва унга оид сеҳрли (магик) айтимларининг матнларида ҳам шамолнинг афсонавий ҳомийси – Ҳайдар ёки Мирҳайдар номи кўпроқ тилга олинади.

Узоқ ўтмишдан сақланиб қолган шамол чақириш ва уни тўхтатиш маросими матриархат даврига оиддир. Фарғона водийси ўзбеклари ҳам

¹¹ Дала ёзувлари, Шеробод тумани, Ғамбур қишлоғи. 2023-йил.

¹² Саримсоков Б. Ўзбек маросим фольклори. -Т., 1986. -Б. 126.

шамол аллақандай ғордан келиб чиқади, унинг ҳомийси қари аёл деб тасаввур қиладилар. Самарқанд, Бухоро, қисман Қашқадарё ва Сурхондарёда яшовчи ўзбеклар ҳам шамол ҳомийсини кекса аёл образида тасвирлайдилар.¹³

Янчиш давомида дон сомондан ажралгач, барчаси бир жойга тўдаланган. Шамол эганда шу тўда шоха билан шамолга ташланган. Шамол сомонни 4-5 метр узоқликка учирган, дон эса жойига қайтиб тушган. Баъзан хирмон совуришда ҳаво дим бўлиб, шамолнинг ҳаракати сезилмаган. Шунда тоқати тоқ бўлган хирмончи ҳуштак чалиб, айтим айтиб, шамол пиридан ёрдам сўраган.

Бойсунда олиб борилган этнографик тадқиқотларимиз асосида Мирҳайдарга бағишланган қуйидаги қўшиқни ҳам ёзиб олдик.

Мирҳайдарим, ҳўппон акам.

Шамолларга чўппон акам.

Семиз бўлар шишиб-шишиб,

Бақбақадор, ғўппон акам.

Майин акам, лўппон акам,

Бағри камол осмон акам.

Раҳм қилса, эсиб турар,

Буғдой бўлак, сомон акам¹⁴.

Ахборотчининг маълумотига қараганда, шамолни чақириш учун унинг тилини билиш керак экан. Шамолнинг ҳомийси қаттиққўл, ўжар бўлиб, ноҳақликларга, зулмкорликка унча ҳуши йўқ экан. Бой-бадавлат кишиларнинг зикналиги, бойликка муккасидан кетиши, қўл остидаги деҳқонларни қийнаши унинг жаҳлини чиқарар экан. Шу боисдан ҳам у хирмонга зарур пайтда эмас, кераксиз вақтда эсаркан. Мабодо, ҳалол-покиза, бировнинг ҳақиға хиёнат қилмайдиган одам ёрдамга чақирса, албатта, кўмакчи бўлиб келаркан. Унга мурожаат этишдан олдин шамолнинг эсишига тақлид қилиб ҳуштак чалиш ва ундан кейингина илтижо қилмоқ лозим экан.

Фольклоршунос олим Маматқул Жўраевнинг ёзишича, «илгари бир деҳқон олинадиган ҳосилнинг маълум бир қисмидан ҳосилдорлик ҳомийларини маросим таоми билан сийлаш мақсадида махсус маросим оши тайёрлашда фойдаланган. Бухоро вилоятининг Олот туманидаги Қассобиёт қишлоғида қадимгилар буғдой совурилайётган вақтда шамол

¹³ Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. -Т., 1986. -Б. 112.

¹⁴ Дала ёзувлари, Бойсун шаҳри. 2023-йил.

бўлмай қолса, дарҳол олов ёқиб, «чўп кади» (сув қовоқ)ларни куйдиришаркан»¹⁵.

Биз Ҳайдарнинг ҳомийлиги ҳақидаги маълумотлар билан танишар эканмиз, айтимларда Ҳайдарнинг оила аъзолари тўғрисидаги ахборотлар сақланганини кўрамиз. Юқорида таъкидлаганимиздек, шамол чақириш маросими айтимлари турли ҳолатларда ижро этилган. «Нурота туманидаги Сойкечар қишлоғида шамолни чақириш учун сопол ёки чинни идишларни тақиллатиб ҳуштак чалишган»¹⁶, Сурхон-Шеробод воҳасида ханузгача сақланиб қолган шамол чақириш маросими унсурларида шамолнинг эсишини эслатувчи ҳуштак чалганлар, шунда ҳам шамол эсавермаса, сўнг айтим айтиб, ҳуштак чалишган.

Бу маросим қўшиқларининг моҳиятига эътибор қилинса, шамол ҳомийси Ҳайдардан мадад сўраш ёки уни чалғитишга бўлган интилиш акс этганлигини кўрамиз.

Обло барака маросими ёзда арпа ва буғдой ҳосили йиғиштириб олингач, ҳар йили энг яхши ҳосил тўпланган хирмонда ўтказилган. Шу юртнинг асосий хирмони ҳисобланган хирмонда халқ тўпланган ва бир нафар айтувчи ўртага чиқиб, уйиб қўйилган хирмоннинг ёнида ғалвир тутиб турган ва ғалвир билан буғдойни олиб, ким учун ажратилганини халққа эълон қилиб турган. Бу халқ маросимининг тарбиявий аҳамияти катта бўлгани учун деярлик ҳар йил ўтказилган. Обло барака маросими пайтида деҳқонлар камбағаллар, ногиронлар, етим-есирларга тўпланган ҳосилдан маълум қисмини капсан тариқасида хайрия садақасини чиқаришган. Капсандан ташқари эшон ва мулланинг ҳаққи сифатида Ушр садақаси ҳам чиқарилган. Ушрнинг миқдори олинган ҳосилнинг ўндан бир қисмидан иборат бўлган¹⁷. Воҳанинг кўпгина тожик қишлоқларида ушур садақаси даҳяк ҳам деб юритилган¹⁸. Айтувчи айтиб турган маҳалда одамлар ҳар мисра айтилгандан сўнг “Обло барака”- деб турганлар. Айтувчига баъзи кишиларнинг танқидий хусусиятининг устидан кулиш ва танқид қилишга ҳам рухсат берилган.

¹⁵ Жўраев М. Ўзбекларнинг шамол билан боғлиқ мифологик тасаввурлари. Ҳайдар култи // Ўзбек тили ва адабиёти. –1997. -№4. -Б. 42-43.

¹⁶ Жўраев М. Ўзбекларнинг шамол билан боғлиқ мифологик тасаввурлари. Ҳайдар култи // Ўзбек тили ва адабиёти. –1997. -№4. -Б. 43.

¹⁷ Дала ёзувлари, Шеробод тумани, Кампиртепа қишлоғи, 2020-йил.

¹⁸ Дала ёзувлари, Денов тумани, Сина қишлоғи, 2021-йил.

НАТИЖАЛАР (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS)

Мақолада янчиш ва хирмон кўтариш каби халқ удумлари нафақат халқимизнинг меҳнат маданиятини, балки ижтимоий муносабатларини, эстетик қарашларини ҳам ифода этади. Замонавий технологиялар бу жараёнларни соддалаштирган бўлса-да, уларнинг маънавий ва маданий қадри сақланиши муҳим аҳамиятга эга. Ушбу анъаналарни илмий, таълимий ва туризм соҳалари орқали қайта жонлантириш орқали миллий меросни сақлаб қолиш мумкинлиги ёритиб берилди.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION)

Сурхон-Шеробод воҳаси аҳолиси орасида асрлар давомида шаклланган донли экинларни қайта ишлаш билан боғлиқ удумлари нафақат моддий ҳаётнинг, балки маънавий ҳаётнинг ҳам ажралмас қисми ҳисобланади. Хирмон кўтариш, дон янчиш ва ҳосил байрами каби маросимлар орқали халқ ўзининг меҳнат маданиятини, бирдамлигини ва табиатга муносабатини ифодалаган. Ушбу удумларни ўрганиш ва сақлаш миллий маданий меросимизнинг муҳим қисми ҳисобланади.

REFERENCES

1. Жўраев М. Ўзбекларнинг шамол билан боғлиқ мифологик тасаввурлари. Ҳайдар култи // Ўзбек тили ва адабиёти. –1997. -№4. -Б. 42-43.
2. Маҳмуд Саттор. Ўзбек удумлари. -Т., 1993. -Б. 183.
3. Жаббор Эшонкул. «Фольклор: образ ва талқин». -Қарши, 1999. -Б. 33.
4. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. -Т., 1994. -Б. 204.
5. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. -Т., 1986. -Б. 55.
6. Рахимов М.Р. Следы древних верований в земледельческих обычаях и обрядах таджиков Каратегина и Дарваза в XIX- начале XX в. -М., 1956. -С.82.
7. Шаниязов К. Узбеки–карлуки (историко этнографический очерк). – Т.: Фан, 1964; Ўша муаллиф: Отгонное животноводство у узбеков // Очерки по истории хозяйства народов Средней Азии и Казахстана. – Л.: Наука, 1973.
8. Кармышева Б.Х. Об узбекских трудовых крестьянских песнях // Труды Академии наук Таджикской ССР. т. СХХ, 1960.
9. Богомоллова К.А. Следы древнего культа воды у таджиков. -С.114.
10. Эчодиёти дағанакии аҳоли Кулоб. -Сталинобод, 1956. -С. 165. Намунаи фольклори диёри Рудаки. -Сталинобод, 1958. -Б. 183-185.
11. М.И. Богданова. О классификации жанров киргизского фольклора // Тр. Киргизского филиала Академии Наук СССР. Т.1, в.1, -Фрунзе, 1943. -С. 150;

С.М.Абрамзон, К.И.Антипина, Г.П.Васильева, Е.И.Махова, Д.Сулайманов. Быт колхозников киргизских селений Дархан и Чичкан // Тр. Инст. этнографии АН СССР, новая серия, Т.XVVII. -М., 1958. -С. 293.

12. Древние обряды верования и культуры народов Средней Азии. – М.: Наука, 1986.

13. Хайдаров, О. Э. (2022). СУРХОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЁЗ ВА КУЗ МАВСУМИ БИЛАН БОҒЛИҚ МАРОСИМЛАРИ ВА УРФ-ОДАТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(7), 134-140.

14. Хайдаров, О. Э. (2023). СУРХОН-ШЕРОБОД ВОҲАСИДА ЕРГА ҚЎШ ЧИҚАРИШ ВА ЭКИН ЭКИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МАРОСИМЛАР ҲАМДА УЛАРДАГИ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАР. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF BIRUNI* ISSN (E) 2181-2993 Vol. 2, Issue 1. Feb. (2023) 59-67

15. Хайдаров, О. Э. (2022). СУРХОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЁЗ ВА КУЗ МАВСУМИ БИЛАН БОҒЛИҚ МАРОСИМЛАРИ ВА УРФ-ОДАТЛАРИ. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal* Impact Factor 07.07.2022 №7, 134-140.